

ชาวนาไทยรุ่นใหม่ รุ่งรอยดักดีศรีและมันมีเงินทอง

จากคำถามประจำชั้นเรียนที่คุณครูมักถามนักเรียนในห้องว่า “โตขึ้นนักเรียนอยากเป็นอะไรคะ/ ครับ” เสียวตอบขอนักเรียนในชั้นเรียนส่วนใหญ่ ต่างตอบคุณครูว่า อยากเป็นคุณครูคะ อยากเป็นคุณหมอ ครับ อยากเป็นนางพยาบาลคะ อยากเป็นทหารครับ อยากเป็นวิศวกรครับ อยากเป็นพนักงานธนาคารครับ/คะ อยากเป็นแอร์โฮสเตสตกคะ ฯลฯ คำตอบเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นความใฝ่ฝันที่ว้ากในใจของเด็กนักเรียนที่พวกเขาได้เห็นแบบอย่างในสังคมจากจอโทรทัศน์ คำปลุกฝังของพ่อแม่ คำสอนของคุณครู คำนิยมของสังคมที่ปลุกฝังกันมาว่า “ให้ตั้งใจเรียน โตขึ้นจะได้เป็นเจ้าคนนายคน ไม่ต้องมาลำบากทำไร่ ทำนาเหมือนพ่อกับแม่” แต่เมื่อลอมมองย้อน ทบทวนกลับมาถึงสังคมไทยปัจจุบันที่กว่าร้อยละ 60 ของประชากรในประเทศมีอาชีพเกษตรกร ปลูกข้าวทำนา ทำสวน ทำไร่ น้อยนักที่จะมีเด็กนักเรียนคนใดที่ตอบออกมาอย่างยืดอก ภาคภูมิใจว่า “โตขึ้นมาผมอยากปลูกข้าว ทำนา ทำสวน ทำไร่ เหมือนกับพ่อกับแม่ครับ/คะ”

จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาปัจจุบัน โดยพิจารณาสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนชาวนาทั่วประเทศไทยในช่วง 30 - 40 ปีที่ผ่านมา พบว่าชาวนากำลังสูญเสียที่ดินทำกิน มีหนี้สินมากขึ้น สภาพเศรษฐกิจของชุมชนชาวนาจำนวนมากอยู่ในสภาพใกล้ล้มละลาย ชาวนาส่วนใหญ่พึ่งตนเองในการยังชีพได้น้อยลงแต่กลับต้องพึ่งรายได้จากการขายแรงงานในช่วงว่างจากการทำนามากขึ้น วิธีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาเองเริ่มเปลี่ยนแปลง เลียนแบบสังคมเมืองมากขึ้น

เด็กรุ่นใหม่ที่เป็นลูกหลานชาวนาเริ่มรู้สึกแปลกแยกกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน และวิถีชีวิตของสังคมชาวนาดั้งเดิม ลัทธิบริโภคนิยมเข้ามาแทนที่ การกินอยู่อย่างเรียบง่าย นอกจากนี้ยังพบว่าปรากฏการณ์คนหนุ่มสาวทั้งฝั่งนาหลังไหลเข้าสู่ประตูโรงงานเพิ่มขึ้นเพื่อหวังรายได้และความเป็นอยู่ที่มั่นคง สะดวกสบาย ภาคเกษตรกรรมอันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมชาวนากำลังถูกทอดทิ้งจากเด็กรุ่นใหม่ที่เป็นลูกหลานชาวนาเอง แต่กลับหมดศรัทธาต่ออาชีพของครอบครัวที่มีมาแต่เดิม นอกจากนี้ ในสังคมชาวนาที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ยังมีปัญหาสังคมตามมามากขึ้น เช่น ปัญหาความแตกแยกในครอบครัว ปัญหายาเสพติด ปัญหาทางเพศ ปัญหาอาชญากรรม ฯลฯ สำนึกความเป็นชุมชนเริ่มลดน้อยถอยลง สถาบันชุมชนไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน วัด และกลุ่มสังคมต่างๆ เริ่มสั่นคลอน และไม่อาจตอบสนองการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ (ยศ สันตสมบัติ, 2539)

ลูกหลานชาวนาทั้งฝั่งนาไปเป็นลูกจ้างในโรงงานและรับจ้างก่อสร้าง

จึงเป็นที่มาของบทความ และงานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ที่ผู้เขียนได้ตั้งคำถามถึงปรากฏการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นทั่วทุกภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะในเขตชนบทที่ได้มีการหลังไหลของคนวัยแรงงาน และลูกหลานชาวนาที่กำลังจบการศึกษาเข้าสู่เมืองใหญ่ละทิ้งอาชีพทำนา นำมาสู่คำถามหลักของการศึกษาวิจัยในหัวข้อ “การศึกษาสภาพและแนวทางในการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการสืบทอดอาชีพทำนา” โดยมีคำถามหลัก 2 ข้อดังนี้

ข้อที่ 1. ในปัจจุบันมีลูกหลานที่ตั้งใจสืบทอดอาชีพทำนามีจำนวนเท่าไร และลูกชาวนาความคิดอย่างไรกับอาชีพทำนาของพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย

ข้อที่ 2. ถ้าจะมีการส่งเสริมให้เกิดการสืบทอดอาชีพทำนาในอนาคตต้องทำอย่างไรให้ชาวনারุ่นใหม่เลี้ยงตัวเอง และครอบครัวได้ด้วยอาชีพทำนา อยู่ในสังคมอย่างมีเกียรติ มีกิน มีคุณภาพชีวิตที่ดี ทัดเทียมกับผู้ประกอบอาชีพอื่นในสังคม

ด้วยข้อจำกัดของการศึกษาวิจัยที่ไม่สามารถลงพื้นที่เก็บข้อมูลทั้งหมดจากครอบครัวชาวนาไทยทั่วประเทศประมาณ 3.7 ล้านครอบครัว ประชากรชาวนาประมาณ 18 ล้านคน งานศึกษาวิจัยชิ้นนี้ได้เก็บข้อมูลเฉพาะ ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิขนาดใหญ่ของประเทศไทย เพื่อเทียบเคียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับอาชีพทำนา และการสืบทอดอาชีพทำนาของลูกชาวนาไทย พร้อมทั้งจัดเวทีสนทนากลุ่มระดมความคิดเห็นจากลูกชาวนา ชาวนาปัจจุบัน และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการเกษตรระดับประเทศ เพื่อหาข้อมูลในการส่งเสริมการสืบทอดอาชีพทำนาในอนาคต

ข้อมูลจากการสอบถามกลุ่มตัวอย่างลูกชาวนาจำนวน 2,000 คน พบว่าลูกชาวนาค่อนข้างจะมีทัศนคติและค่านิยมที่ดีเกี่ยวกับการสืบทอดอาชีพทำนา ลูกชาวนาส่วนมากมีความตั้งใจที่จะทำนาต่อจากพ่อแม่ถึงร้อยละ 77 (จากการสอบถามลูกชาวนา 100 คนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้มี 77 คนตอบว่าตั้งใจจะทำนาต่อจากพ่อแม่) ลูกชาวนามองเห็นถึงคุณค่าและความสุขที่ได้รับจากอาชีพทำนาที่เป็นมากกว่าอาชีพธรรมดาเพียงเพื่อเลี้ยงชีพว่า

“...การทำนาเป็นมากกว่าอาชีพ มันเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาตั้งแต่ปู่ ย่า ตา ยาย ที่เราต้องรักษาเอาไว้ต่อไป” (ดาราวลัย กองพิธิ , สัมภาษณ์)

...ได้ไร่ละเป็นแสนก็ไม่ขาย พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เขายังรักษาไว้ได้เราก็ต้องเก็บรักษาไว้ให้ลูกเราต่อไป

ซึ่งแย้งกับความต้องการของครอบครัวที่มีพ่อแม่ชาวนาถึงร้อยละ 98 ไม่อยากให้ลูกทำนาต่อจากพ่อแม่ (จากการสอบถามพ่อแม่ชาวนา 100 คนในเขตทุ่งกุลาร้องไห้มีพ่อแม่ชาวนา 98 คนไม่ขอให้ลูกทำนาต่อจากพ่อแม่) เพราะเห็นว่าการทำนาเป็นอาชีพที่ลำบาก รายได้ไม่แน่นอนดังคำพูดเปรียบเปรยถึงชีวิตชาวนาไทยของนายยงยุทธ ศรีนวล เกษตรตำบล ประจำตำบลดงครั่งน้อย อำเภอเกษตรวิสัยว่า *“...พูดถึงไทยชาวนาคือ กระดุกสันหลัง... คือไม่มีอะไรเหลือแล้ว เหลือแต่กระดุกสันหลังเหมือนที่เขาว่า ไม่ใช่โครงสร้างหลักแล้วเป็นสันหลังที่เหลือแล้ว ในทุกวันนี้ทำนาจนไม่เหลืออะไรแล้ว”* (ยงยุทธ ศรีนวล, สัมภาษณ์)

แต่ลูกชาวนาเองกลับเห็นถึงข้อดีและความสุขในอาชีพทำนาที่เลี้ยงดูมาจนเติบโต ลูกชาวนาจึงมีทั้งทัศนคติและค่านิยมทั้งด้านบวกและด้านลบเกี่ยวกับอาชีพทำนาแม้จะไม่ละทิ้งที่นาหรือขายที่นาให้กับผู้อื่น แต่ก็ไม่กลับมาทำนาด้วยตนเองเต็มรูปแบบ

อีกต่อไป ประกอบกับการทำนาสมัยใหม่ที่มีเวลาว่างเพิ่มมากขึ้นส่งผลให้ลูกชาวนาตัดสินใจออกไปรับจ้างต่างถิ่นที่ทำให้มีรายได้ประจำ ส่วนในอนาคตจะสืบทอดอาชีพทำนาหรือไม่ นั้น ส่วนมากคิดที่จะกลับมาสืบทอดอาชีพทำนาต่อจากพ่อแม่ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ทำนาเป็นอาชีพหลักแล้วก็ตาม ก็ยังจะทำนาเป็นอาชีพเสริมควบคู่กับการทำอาชีพหลักโดยไม่คิดที่จะขายที่นามรดกตกทอดสืบต่อกันมา

แม้ว่าในอนาคตลูกชวานายังไม่แน่ใจว่าจะทำนาต่อจากพ่อแม่หรือไม่ แต่ลูกชวานาส่วนใหญ่ไม่ต้องการขายที่นาของพ่อแม่ไป เพราะว่าที่นาเป็นมรดกของปู่ย่า ตายาย ที่ทำนารักษาไว้ให้ลูกหลานได้มีพื้นที่สำหรับปลูกข้าวกินดังคำบอกเล่าของลูกชวานาที่ว่า *“...ได้ไร่ละเป็นแสนก็ไม่ขาย พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เขายังรักษาไว้ได้เราก็ต้องเก็บรักษาไว้ให้ลูกเราต่อไป”* (รัตนาภรณ์ ชุมศรี, สัมภาษณ์) เห็นได้ว่าแม้ลูกชวานายังไม่แน่ใจว่าจะสืบทอดอาชีพทำนาหรือไม่แต่ยังเห็นคุณค่าของที่นา และไม่ต้องการขายที่นาที่เป็นมรดกตกทอดมา ถ้ามีความจำเป็นต้องขาย เนื่องจากต้องการเงินลงทุนไปประกอบอาชีพอื่นก็จะขายให้กันเองในหมู่เครือญาติ

ข้อค้นพบของงานวิจัยชิ้นนี้พบว่า แท้จริงแล้วอาชีพทำนายังเป็นอาชีพที่ดี มีเกียรติเป็นอาชีพที่มีคุณค่า ลูกชวานายังมีความรัก และความผูกพัน

กับอาชีพทำนาเป็นอย่างมาก ลูกชวานารู้สำนึกคุณค่าของอาชีพทำนาที่พ่อแม่เลี้ยงดูลูกจนเติบโต ลูกชวานามีความสุขมากในช่วงเวลาแห่งการเก็บเกี่ยวผลผลิต ข้าวแต่ละรวงหลังจากการเก็บเกี่ยวได้เปลี่ยนเป็นเงินซื้อในสิ่งของที่จำเป็น และสิ่งของที่ลูกชวานาอยากได้ส่งเสียให้ลูกชวานาได้รับการศึกษาเลี้ยงดูคนในครอบครัว ดังคำให้สัมภาษณ์ของ อาจารย์ไพจิตร วสันตเสนานนท์ รองผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด บอกถึงความผูกพันของอาชีพทำนากับลูกชวานาว่า

“...จริง ๆ แล้วเขายังมีความรัก ความผูกพันกับอาชีพของ พ่อแม่ เขาอยู่ไม่ได้รังเกียจว่าพ่อแม่ ฉันเป็นชวานา ความผูกพันเกิดขึ้นเวลาที่พ่อแม่ ไปขายข้าวมาลูกอยากได้เสื้อผ้าอยากได้กางเกง อยากได้อะไรก็ได้จากเงินขายข้าวตรงนี้ พ่อก็บอกว่าเงินที่ได้

มาตรงนี้ได้มาจากการขายข้าวนะเพราะว่าเราไม่มีรายได้อื่น ลูกชวานาเขาก็จะรู้ว่าอันนี้คือรายได้หลักของครอบครัว” (ไพจิตร วสันตเสนานนท์, สัมภาษณ์)

แต่ด้วยปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ ที่รุมล้อมทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคมได้ส่งผลให้ลูกชวานาจำเป็นต้องออกไปทำงานรับจ้างเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว นอกเหนือจากการประกอบอาชีพทำนาเพียงอย่างเดียว ประกอบกับในปัจจุบันพ่อแม่ลูกชวานายังทำนาอยู่ และการทำนาสมัยใหม่มีขั้นตอนลดน้อยลงจากเดิมที่ต้องใช้ระยะเวลานานและใช้แรงงานคนภายในครอบครัวทำนา ได้มีการจ้างจ้างแรงงานคน และเครื่องจักรกลการเกษตรสมัยใหม่ เช่น รถแทรกเตอร์ รถเกี่ยวข้าวมากขึ้น เหลือเวลาทำนาจริงดังคำพูดเปรียบเปรยของชวานาในพื้นที่ว่า *“เดี๋ยวนี้ทำนาเพียง 5 วันคือ วันที่หนึ่งวันจ้างไถ วันที่สองวันจ้างหว่าน วันที่สามวันจ้างใส่ปุ๋ย*

วันที่สี่วันจ้างเก็บเกี่ยวและวันที่ห้าวันสุดท้ายคือวันจ้างไปขาย หรือวันชนข้าวขึ้นแล้ว” ซึ่งในทุกขั้นตอนการผลิตเป็นการจ้างแรงงานคน และเครื่องจักรกลการเกษตรเกือบทุกขั้นตอน ทำให้มีเวลาว่างนอกเหนือการทำนา เมื่อเปรียบเทียบกันในแง่ของรายรับที่เข้ามาเป็นจำนวนเงินระหว่างการทำนากับการเข้าไปรับจ้างทำงานในกรุงเทพฯ หรือต่างจังหวัดแล้ว การที่มีรายได้เป็นประจำเป็นรายวันหรือรายเดือนสามารถช่วยเหลือจุนเจือครอบครัวมากกว่าการทำนาที่ได้เงินจากการขายข้าวนาปีเพียงครั้งเดียว

จากปัจจัยเงื่อนไขที่ได้กล่าวมาส่งผลให้ลูกชานาที่จบการศึกษาแล้วเลือกทำงานในสายงานที่ตนเองเรียนมา รับจ้างในโรงงานหรือเป็นพนักงานบริษัทที่มีรายได้เป็นประจำในกรุงเทพฯ หรือต่างจังหวัด ดังคำบอกเล่าของอาจารย์สุรศักดิ์ ปิ่นทอง ครูประจำโรงเรียนบ้านยางจ้อง ตำบลน้ำอ้อม

อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ถึงสาเหตุที่ลูกศิษย์ทั้งหมดที่เป็นลูกชานาเลือกประกอบอาชีพอื่นหลังจากจบการศึกษาดังนี้

“...ประสบการณ์ตรงนี้ผมกล้าพูด กล้ายืนยัน สรุปต่อไปหลาย ๆ อย่างคือว่าอัตราการเสี่ยงจากการทำนาที่รายได้ไม่มั่นคง เพราะที่ผมเคยคุยกับผู้ปกครอง เขาบอกว่าเขามีลูก 3 คน เขาส่งลูกไปกรุงเทพฯ เขาบอกว่าลูกเขาส่งมาให้เดือนละ 2,000 บาท 3 คนก็เป็น 6,000 บาท แต่เขาอยู่บ้านเขาทำนา เขาไม่สามารถหารายได้ได้ 6,000 บาทต่อเดือนแล้วคิดเป็นปีลองเอา 12 คูณดู” (สุรศักดิ์ ปิ่นทอง, สันทนา กลุ่ม)

นอกจากปัจจัยเงื่อนไขที่ได้กล่าวมาแล้วยังพบปรากฏการณ์ที่น่าสนใจซึ่งมีความสัมพันธ์กับปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการสืบทอดอาชีพทำนา ได้แก่

การสืบทอดอาชีพทำนาของลูกชานาซึ่งจะสืบทอดต่อหรือไม่อยู่ที่ปัจจัยเงื่อนไขภายในตัวของลูกชานาที่พบว่า การที่ลูกชานาทำนาเป็นและได้ช่วยเหลือพ่อแม่ทำนามาตั้งแต่เล็ก เป็นปัจจัยที่ยิ่งทำให้ลูกชานายังอยากทำนาต่อจากพ่อแม่ รวมถึงลูกชานาที่อาศัยอยู่ในครอบครัวมีที่นาของตนเอง ทำการเกษตรผสมผสานมีรายได้จุนเจือครอบครัวตลอดปี และเลือกศึกษาต่อด้านการเกษตรมีแนวโน้มกลับมาสืบทอดอาชีพทำนาต่อจากพ่อแม่สูง ในทางตรงกันข้ามลูกชานายังมีโอกาสเรียนสูงในสาขาวิชาที่ไม่เกี่ยวกับการเกษตร และผลการเรียนดี กลับเป็นปัจจัยที่ทำให้ลูกชานาไม่อยากทำนาต่อจากพ่อแม่ ยิ่งลูกชานาอยู่ในครอบครัวที่ฐานะดีที่พ่อแม่คาดหวังให้ไปทำงานรับราชการหรือภาคการผลิตสมัยใหม่ยิ่งทำให้ลูกชานาไม่คิดที่จะทำนาต่อ

การสืบทอดอาชีพทำนาของลูกชานานั้นมีปัจจัยเงื่อนไขในชุมชนของลูกชานาเป็นแรงผลักดันสำคัญคือการเป็นชุมชนที่มีการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเป็นปัจจัยที่ทำให้ลูกชานาคิดอยากทำนาต่อ รวมทั้งถ้าภายในชุมชนมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมประเพณี มีการคงอยู่ของประเพณีที่เกี่ยวกับการทำนา ก็ยิ่งเป็นปัจจัยเสริมให้ลูกชานา

คิดที่จะทำนาต่อจากพ่อแม่ นอกจากนี้ในชุมชนที่มีแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาหรือมีแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับการทำนาในโรงเรียน มีหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวนา ในชุมชน และภายในชุมชนยังมีความสัมพันธ์ของกลุ่มเครือข่ายช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการทำนาจะส่งผลให้ลูกชาวนาสืบทอดอาชีพทำนาต่อจากพ่อแม่ มากกว่าในชุมชนที่มีความเป็นเมืองและไม่ค่อยมีการให้ความช่วยเหลือในการทำนา

การสืบทอดอาชีพทำนาของลูกชาวนาสัมพันธ์กับปัจจัยเงื่อนไขภายนอกชุมชน พบว่า การที่ชุมชนอยู่ใกล้เมืองและพื้นที่รอบ ๆ มีความเป็นเมืองเป็นปัจจัยที่ทำให้ลูกชาวนาคิดทำนาต่อจากพ่อแม่ลดลง นอกจากนี้พบว่าการที่ครอบครัวชาวนามีหนี้สินกลับทำให้ลูกชาวนาคิดทำนาต่อมากขึ้น รวมทั้งการได้รับความช่วยเหลือและความรู้จากรัฐ และการที่สภาพเศรษฐกิจดี ข้าวราคาดี รายได้เฉลี่ยจากการทำนาสูง มีความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐและองค์กรเอกชนในการให้ความช่วยเหลือชาวนา เป็นปัจจัยส่งเสริมให้ลูกชาวนาสืบทอดอาชีพทำนามากขึ้นด้วย

แม้ว่าในภาพรวมของประเทศ ไทยจะมีรายได้จากการส่งออกข้าวและการขายข้าวภายในประเทศเป็นอย่างมากจากสถิติของสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร พ.ศ. 2552 ประเทศไทยปลูกข้าวได้ผลผลิตมากเป็นอันดับ 6 ของโลก มีเนื้อที่ในการปลูกข้าวประมาณ 69 ล้านไร่ แบ่งออกเป็นพื้นที่ปลูกข้าวนาปี 57 ล้านไร่และพื้นที่ปลูกข้าวนาปรัง

สรุปปัจจัยเงื่อนไขที่เป็นปัจจัยส่งเสริม และปัจจัยที่เป็นอุปสรรค ในการสืบทอดอาชีพทำนาได้จตุรารต่อไป

ปัจจัยที่เป็นปัจจัยส่งเสริม	ปัจจัยที่เป็นปัจจัยอุปสรรค
ลูกชาวนาที่ทำนาเป็นยังตั้งใจทำนาต่อจากพ่อแม่	ลูกชาวนาที่ยังเรียนสูงยังตั้งใจไม่ทำนาต่อจากพ่อแม่
ลูกชาวนาที่ได้เคยช่วยพ่อแม่ทำนาเป็นประจำยังตั้งใจทำนาต่อจากพ่อแม่	ลูกชาวนาที่ยังเรียนดียังตั้งใจไม่ทำนาต่อจากพ่อแม่
ลูกชาวนาที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีการรวมกลุ่มช่วยเหลือในการทำนายังตั้งใจทำนาต่อจากพ่อแม่	ลูกชาวนาที่ยังอาศัยอยู่ในครอบครัวที่มีฐานะดียังตั้งใจไม่ทำนาต่อจากพ่อแม่
ลูกชาวนาที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่ยังคงรักษาประเพณี วัฒนธรรมเกี่ยวกับการทำนายังตั้งใจทำนาต่อจากพ่อแม่	ลูกชาวนาที่ยังอาศัยอยู่ในครอบครัวที่พ่อแม่อยากให้ประกอบอาชีพอื่นยังตั้งใจไม่ทำนาต่อจากพ่อแม่
ลูกชาวนาที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่มีรอบ ๆ หมู่บ้าน ยังตั้งใจทำนาต่อจากพ่อแม่	ลูกชาวนาที่อาศัยอยู่ในชุมชนที่อยู่ใกล้เขตเมืองยังตั้งใจไม่ทำนาต่อจากพ่อแม่

12 ล้านไร่ รองจากประเทศจีน อินเดีย อินโดนีเซีย บังคลาเทศ และเวียดนาม ข้อมูลจากรมการข้าวปีการผลิต 2551/2552 ชาวนาไทยผลิตข้าวได้ประมาณ 31 ล้าน ตันข้าวเปลือก จำแนกเป็นข้าวนาปี 23 ล้านตัน ข้าวเปลือก และข้าวนาปรัง 8.4 ล้านตัน ข้าวเปลือก มีมูลค่าการซื้อขายภายในประเทศรวม 196,775 ล้านบาท ส่งออกข้าวทั้งหมดจำนวน 8.6 ล้านตัน ข้าวสาร รวมแล้วนำเข้าประเทศมีมูลค่ากว่า 183,422 ล้านบาท จากมูลค่า รวมของการส่งออกและการขายข้าวภายในประเทศที่มีมูลค่ามหาศาลนี้ กลับไม่ส่งผลให้ภาพรวมชาวนาทั่วประเทศไทยมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นมาแต่อย่างใด อาชีพทำนายังคงถูกมอง และ/หรือทำให้เข้าใจว่าเป็นกลุ่มคนที่ยากจนของประเทศไม่ว่าจะพิจารณาโดยตัวบ่งชี้ใด ไม่ว่าจะเป็นรายได้ต่อครัวเรือน หรือช่องว่างของรายได้ระหว่างชาวนากับแรงงานในภาคการผลิตอื่น ๆ ก็ตาม

ในพื้นที่ยังมี ความหวังอยู่เสมอ เพียงว่าชาวนารุ่นใหม่ต้องรู้จักปรับตัวให้รู้เท่ารู้ทัน รู้จักการจัดกาในอาชีพทำนา

อย่างสอดคล้องกับความเป็นไปในสังคม มีโลกทัศน์ทางวัฒนธรรมที่เปิดกว้าง แต่ในขณะที่เดียวกันก็ตระหนักในคุณค่า แห่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน หรือชุมชนของตนเองและที่สำคัญที่สุด คือความสามารถในการพึ่งตนเองของ บุคคล และชุมชนที่จะช่วยให้สามารถ เผชิญความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเข้ม แข็ง สามารถยืนอยู่ในสังคมได้อย่างมี เกียรติ มีศักดิ์ศรี มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น (อมรวิรัช นาคทรพรพ, อาชัญญา รัตน อุบล และอัจฉรา ไชยูปถัมภ์, 2543)

แท้จริงแล้วถ้าเรามองถึง คุณค่าที่แท้ของอาชีพทำนา ชาวนา ไทยไม่ได้ยากจนอย่างที่ทุกคนถูก ทำให้เข้าใจมาทุกยุค ทุกสมัย ชาวนา ไทยตั้งแต่ในอดีตเป็นกลุ่มอาชีพที่รุ่ม รวยความสุข มีความมั่นคงทางอาหาร ไม่เคยมีปรากฏการณ์ที่ชาวนาอดอยาก หรือว่าขาดแคลนข้าวปลาดังสุภาชนิดที่ ว่า “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” นานี้ยังเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญคอยหล่อ เลี้ยงสังคมไทยให้อุดมสมบูรณ์ มีผู้มี มีกิน มาจวบจนถึงปัจจุบัน ในผืนน่ายัง มีความหวังอยู่เสมอ เพียงว่าชาวนารุ่น ใหม่ต้องรู้จักปรับตัวให้รู้เท่า รู้ทัน รู้จัก การจัดการในอาชีพทำนา ให้ทันต่อโลก ปัจจุบันที่ชีวิตประจำวันมีความจำเป็นที่ ต้องใช้เงินเพื่อดูแลและช่วยเหลือจนเจือ ครอบครัวในด้านต่าง ๆ

การจัดการเรียนรู้เพื่อส่งต่อ อาชีพทำ นาให้กับชาวนารุ่นใหม่จึงมี ความสำคัญและจำเป็นเร่งด่วนอย่าง ยิ่งเพื่อที่จะพัฒนาชาวนาปัจจุบัน และ เตรียมชาวนารุ่นใหม่ให้พร้อม เพื่อก้าว ทันโลกให้มีความภาคภูมิใจ ได้เป็น

จากข้อค้นพบของการศึกษา วิจัยได้สรุปเป็นชุดความรู้ที่จำเป็นต่อ ชาวนารุ่นใหม่ ได้ว่าความรู้ที่จำเป็น

ชาวนารุ่นใหม่ที่มีความรู้เท่าทัน อยู่ได้ อย่างสง่างามรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีทั้งภูมิปัญญา และ มีขีดความสามารถ ในการ “เลี้ยงวิถีฤดู-เสาะโอกาส” จาก ความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามากระทบจาก รอบข้างมีความสามารถในการจัดการ วิถีชีวิต และการทำมาหากินของตนได้

สำหรับอาชีพทำนาปัจจุบันและใน อนาคตนั้นต้องเป็นชุดความรู้เกี่ยวกับ การทำนาและการจัดการนา (farming and farmmanagement) โดยที่ชุดความ รู้เกี่ยวกับการทำนาและการจัดการนา นี้มีทั้งความรู้สมัยใหม่ที่ นำความรู้ สมัยใหม่เข้ามาช่วยจัดการการทำนา

และนำความรู้ที่ตกทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษเกี่ยวกับการรู้จักที่นาของตนเองว่าเป็นนาประเภทใดต้องมีวิธีปลูก เก็บเกี่ยวและการบำรุงรักษาอย่างไรเพื่อให้ชาวนามีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ซึ่งจะต้องเป็นชุดความรู้ที่มากกว่าความรู้เกี่ยวกับการทำนาเพียงอย่างเดียว เป็นชุดความรู้ที่ทันสมัยที่ชาวนารุ่นใหม่จำเป็นต้องมี ได้แก่ ความรู้ในการเข้าถึงและเลือกปรับใช้เทคโนโลยีเครื่องจักรกลการเกษตรอย่างเหมาะสม ความรู้และความเข้าใจถึงกลไกของตลาด ความรู้เกี่ยวกับวิธีการจัดการนาและลดต้นทุนในการทำนา ความรู้เกี่ยวกับเกษตรทางเลือก การเกษตรแบบผสมผสาน การรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายชาวนา รวมไปถึงการถ่ายทอดค่านิยมที่จะก่อให้เกิดความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ความรักและความผูกพันในอาชีพการทำนาอันจะเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการสืบทอดอาชีพทำนาต่อไปด้วย

โดยสรุปแล้ว ผู้เขียนจึงขอเสนอชุดความรู้เพื่อส่งเสริมการสืบทอดอาชีพทำนา จากข้อมูลที่รวบรวมและวิเคราะห์ได้ผู้วิจัยได้แบ่งชุดความรู้ออกเป็นความรู้ด้านต่าง ๆ แต่ละหัวข้อดังนี้

1. ชุดการจัดการความรู้เกี่ยวกับการทำนา เป็นการรวบรวมความรู้เกี่ยวกับการทำนาในท้องถิ่นทั้งความรู้ที่สั่งสมต่อกันมา เช่น การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การเตรียมดิน การเตรียมต้นกล้า การดูแลต้นข้าวในแต่ละช่วงวัย ฯลฯ และความรู้สมัยใหม่ที่จำเป็นต่อการทำนา เช่น การเลือกใช้ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยอินทรีย์ การใช้เครื่องจักรกลการเกษตรเข้ามาช่วยในการทำนา เป็นต้น

2. ชุดความรู้เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรที่นา ที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การนำความรู้เกษตรทฤษฎีใหม่เข้ามาใช้ในการทำนา การจัดการที่ดินสำหรับทำนา การจัดการแหล่งน้ำในพื้นที่นา การเลือกปลูกพืชชนิดอื่นเป็นอาชีพเสริมบนคันนา การเลี้ยงสัตว์ การทำการเกษตรอินทรีย์ การทำเกษตรแบบประณีตปลูกทั้งพืชที่ให้รายได้เป็นรายปี เช่น ข้าว ให้รายได้ประจำเดือน เช่น มะพร้าว ข้าวโพด และให้รายได้รายวัน เช่น ผักสวนครัว เป็นต้น

3. ชุดความรู้เกี่ยวกับการรวมกลุ่ม การจัดการเครือข่าย เป็นชุดความรู้เกี่ยวกับการสร้างแนวคิดร่วมของคนภายในกลุ่มเพื่อประสานพลังภายในกลุ่มจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และหนุนเสริมให้เกิดความร่วมมือจากองค์กรภาคีต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ร่วมคนในกลุ่ม ช่วยกันแก้ปัญหาด้วยกันภายในชุมชน การรวมกลุ่มยังเป็นการสร้างพลังในการต่อรองการซื้อขายกับพ่อค้าคนกลางหรือตัวแทนจำหน่ายปุ๋ยหรือปัจจัยการผลิตอื่นๆ

เกี่ยวกับข้าวที่สืบทอดมาในชุมชนเพื่อให้ลูกชาวนารู้ถึงความสำคัญของข้าว เห็นถึงภูมิปัญญาที่สั่งสมมาตั้งแต่อดีต ความสามัคคี การร่วมแรงร่วมใจในหมู่บ้าน เป็นแบบอย่างให้กับลูกชาวนา เห็นถึงความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตระหว่างคนกับข้าว และความสัมพันธ์ของคนกับระบบความเชื่อตำนานท้องถิ่นผ่านทางประเพณีพิธีกรรมในชุมชน

ข้อค้นพบที่น่าสนใจจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม เกษตรทางเลือก และการรวมกลุ่มเป็นสัญญาณทางออกที่ดีของชาวนา รายย่อย

4. ชุดความรู้เกี่ยวกับการจัดบัญชีครัวเรือน การจัดการต้นทุนและค่าใช้จ่ายจากปัจจัยการผลิต และการลดภาระหนี้สินในการทำนา ชุดความรู้ที่เรียนรู้ถึงรายรับรายจ่ายในการทำนาด้วยการจัดบันทึกบัญชีครัวเรือนที่เกี่ยวข้องกับการทำนาเพื่อนำไปสู่การลดต้นทุนการผลิต และการจัดการหนี้สินอย่างเป็นระบบสอดคล้อง บนวิถีการผลิตที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ ไม่ให้ชาวนาเดือดร้อนจากการมีหนี้สิน

มูลค่าให้กับข้าวที่ตนเองผลิตโดยการลดขั้นตอนในห่วงโซ่อุปทานได้อย่างไร ทำอย่างไรชาวนาจึงจะสามารถมีช่องทางพบกับผู้บริโภคได้โดยตรงเป็นต้น

5. ชุดความรู้เกี่ยวกับห่วงโซ่อุปทานสินค้าการเกษตรและความต้องการของตลาด เป็นความรู้เกี่ยวกับสายพานการผลิตข้าวตั้งแต่ ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ เริ่มต้นตั้งแต่การปลูกข้าว จนถึงปลายทางผู้บริโภคว่า ข้าวจะผ่านมือใครบ้างในกลไกตลาด เช่น ผ่านโรงสี ผ่านพ่อค้าคนกลาง ผ่านร้านค้าที่วางจำหน่าย จนกระทั่งไปถึงมือผู้บริโภค ราคาต้นทุนทางและราคาปลายทางแตกต่างกันอย่างไร ชาวนาจะมีวิธีการเพิ่ม

6. ชุดความรู้เกี่ยวกับการสร้างสำนึก ความผูกพันและการปลูกฝังประเพณี วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับอาชีพทำนา เป็นความรู้วัฒนธรรมประเพณี

การปรับตัวของชาวนารายย่อยที่นำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และนำหลักการเกษตรทฤษฎีใหม่มาปรับใช้ในวิธีการผลิต เปลี่ยนจากทำนาปลูกข้าวเพียงอย่างเดียวใน 1 ปีการผลิตเป็นการทำการเกษตรแบบผสมผสาน การเกษตรแบบประณีต อาทิ ขุดบ่อน้ำสำหรับกักเก็บน้ำไว้ใช้ยามขาดแคลนน้ำ

และไว้เลี้ยงปลา มีการปลูกผักปลอดสารพิษและไม้ผล รวมกลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง รวมกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว เพื่อจำหน่ายให้สมาชิกในราคาถูกเป็นต้น การพยายาม สร้างรายได้เพิ่มเติมและลดรายจ่าย พึ่งพาตนเองให้ได้ และสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในกลุ่มอาชีพเดียวกัน เพื่อเพิ่มพลังความร่วมมือนี้ การทำเกษตรผสมผสานและการรวมกลุ่มเครือข่ายของชาวนารายย่อยที่เปลี่ยนมาเป็นเกษตรกรทางเลือก ส่งผลให้ชาวนามีรายได้เพิ่มมากขึ้น มีรายได้เลี้ยงตัวเองตลอดทั้งปีจากการขายผลผลิตที่เกิดขึ้นในฟาร์ม เช่น ผักปลอดสารพิษ ไม้ผลและสัตว์ที่เลี้ยงไว้เช่นการเลี้ยงโคขุน เป็นอาชีพเสริม รวมทั้งการพยายามลดรายจ่ายด้วยการพึ่งตนเองและลดต้นทุนปัจจัยการผลิต

นอกจากนี้การให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันในกลุ่มเครือข่ายอาชีพได้ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และ

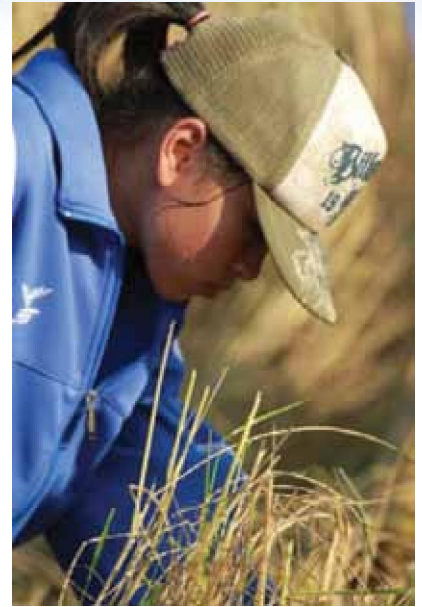
ถ่ายทอดประสบการณ์ความรู้ใหม่เพื่อพัฒนาอาชีพในชุมชน นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นอีกทางเลือกหนึ่งของชาวนารายย่อย ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ดั่งข้อเสนอของนายยงยุทธ ศรีนวล เกษตรตำบลประจำตำบลดงครึ่งน้อย อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ดว่า

“...มีเกษตรกรในทุ่งกุลารายย่อยพยายามปรับเปลี่ยนน้อมนำหลักทฤษฎีใหม่ของในหลวงเข้ามา ทำเกษตรทฤษฎีใหม่โดยทำระบบน้ำเพื่อแบ่งสัดส่วนในเขตพื้นที่ทุ่งกุลารายย่อยนะครับ อย่างที่ทำงานก็ได้ผล สามารถเลี้ยงแปลงนาเขาได้ทั้งที่ฟ้าฝนมีการทิ้งช่วง เขาก็ทำมาได้ เพราะฉะนั้นในอีก 20 ปีข้างหน้า เราต้องปรับเปลี่ยนระบบการผลิตขึ้นมาใหม่จากทำนาแค่อย่างเดียวไปเป็นการทำนาที่หลากหลายขึ้น เป็นอาชีพที่หลากหลาย เป็นเกษตรผสม

ผสาน เป็นไร่นาสวนผสมโดยใช้หลักทฤษฎีใหม่เข้ามาจัดการเรื่องน้ำ เวลาฝนตกมาเยอะ ๆ ก็ต้องเอาน้ำลงมีที่เก็บน้ำ เวลาหน้าแล้งก็ต้องเอาน้ำตัวนี้ขึ้นมาใช้หล่อเลี้ยง”

ไม่เพียงแต่ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรทฤษฎีใหม่เท่านั้นที่เป็นหัวใจสำคัญของทางรอดของชาวนายุคใหม่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการจัดการให้มีเครือข่ายของชาวนาที่เข้มแข็งก็มีส่วนสำคัญที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงความสำเร็จภายในกลุ่มเครือข่าย และระหว่างเครือข่ายทำให้เกิดความเชื่อมั่นในการประกอบอาชีพที่เป็นแบบอย่างที่เหมาะสมผลสำเร็จ จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเครือข่าย หรือร่วมกันหาแนวทางแก้ปัญหาภายในกลุ่มที่มีปัญหาใกล้เคียงกัน อันจะส่งผลให้เกิดการสืบทอดอย่างยั่งยืนในกลุ่มชาวนา

งานวิจัยชิ้นนี้ยังได้ค้นพบอีกว่า มรดกทางสังคมวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นสามารถส่งต่อคุณค่าความดี ความงามของอาชีพทำนาผ่านทางประเพณีและพิธีกรรมร่วมในชุมชน และการคงอยู่ของประเพณีหรือวัฒนธรรมเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยสร้างค่านิยม ความเชื่อ และความสัมพันธ์อันดีงามยึดโยงระหว่างชาวนากับข้าว ชาวนากับท้องถิ่น ชาวนากับชาวนา และชาวนากับเทพเจ้า ผีสงฆ์ เทวดาที่คอยดูแลและดลบันดาลให้

ข้าวงาม ความเชื่อเหล่านี้ยังคงอยู่และช่วยกำกับสังคมชาวนาให้เรียบร้อยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และส่งต่อความเชื่อเหล่านี้ให้กับลูกหลานชาวนารุ่นต่อไป

ท้ายที่สุดแล้วคงไม่มีคำพูดใดที่จะสามารถบรรยายถึงคุณค่า ความงดงามของอาชีพทำนา และชาวนาไทยได้ดีไปกว่า การรับรู้ถึงคุณค่าตนเองของชาวนา ได้เรียนรู้ถึงความสำคัญของอาชีพทำนา และโอกาสที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพ เพียงทุกฝ่ายร่วมมือช่วยเหลือกัน ร่วมแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน ตั้งแต่ระดับครอบครัว โรงเรียน ชุมชน หน่วยงานราชการ องค์กรเอกชน และที่สำคัญกว่า

สิ่งอื่นใด หากชาวนาไทยทุกท่านได้ริเริ่มมองเห็นช่องทางของโอกาส และได้ลงมือทำอย่างตั้งใจพร้อมส่งต่อคุณค่าแห่งความหวัง พลังความงามของอาชีพทำนาแล้วความหวังของชาวนารุ่นใหม่ของไทยที่จะอยู่ได้อย่างร่มรวยศักดิ์ศรีและมั่งมีเงินทองนั้นคงสามารถเป็นจริงได้ในเวลาอันใกล้นี้ เพื่อให้ชาวนาไทยได้เป็นกระดูกสันหลังทองคำของสยามประเทศทั้งในปัจจุบันและอนาคต

บทความ เก็บศักดิ์ ศรีสวย (ที่มาวิทยานิพนธ์หัวข้อ “การศึกษาสภาพและแนวทางในการส่งเสริมการสืบทอดอาชีพทำนาของลูกชาวนา”, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2552)

